

Cognitive Semantics and Grammaticalization: A Case Study of *xâstan* 'to want'

Vol. 13, No. 6, Tome 72
pp. 131-166
January & February
2023

Shadi Davari^{1*} & Mehdi Sabzevari²

Abstract

Based upon diachronic-cognitive linguistics, language structure is the product of our interaction with the world around us. The way we build discourse and develop linguistic categories can immediately be derived from the way we experience our environment and use that experience in specific communication. Thanks to recent works on the evolution of grammatical categories e.g auxiliaries, we now have a sizable knowledge of the main patterns of grammaticalization which allows for fairly reliable linguistic reconstructions and hypotheses on genetic evolution through main cognitive processes e.g semantic bleaching. Following the doctrines of cognitive semantics, the present proposal bears an attempt to discover and define which aspects of meaning of a lexical source are lost and which are preserved through grammaticalization. Analyzing a specific grammaticalized product, namely the auxiliary verb *xâstan*, the future marker, through the lexical *xâstan* 'to want' in Persian, we will suggest that the evolution of the target grammatical meaning, the future, through grammaticalization process occurs applying semantic bleaching by way of which the entire idiosyncratic semantic features are vanished but the image-schematic structure. This must mean that an image-schema is abstracted from the earlier lexical sense since it would be potentially much more immanent and pervasive than the fully fleshed-out lexical meaning.

Keywords: Cognitive semantics, grammaticalization, auxiliaries, image-schema.

Received: 6 July 2020
Received in revised form: 5 October 2020
Accepted: 1 November 2020

1. Corresponding Author : PhD in Linguistics, Lecturer at Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran; *Email: Sh50d@yahoo.com*,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0679-6885>
2. Assistant professor of linguistics, Payame Noor University (PNU), Tehran, Iran
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7471-7931>

1. Introduction

This paper is an attempt to unify our understanding of semantics change and in particular to treat the semantic change attendant on grammaticalization, the process through which the development of grammatical forms by progressive deterioration of previously autonomous words is made possible by weakening of the pronunciation, of the concrete sense of the words, and of the expressive value of words and groupings of words. The ancillary word can end up as an element lacking independent meaning as such, linked to a principal word to mark its grammatical role. We will argue that the semantic phenomenon known as “bleaching”, recognized as the core or the embryonic stage of grammaticalization, may well fall out of ordinary trends in semantic change, taken together with an independently motivated understanding of lexical and grammatical meaning domains. The main question of the present research is to find out if the senses are totally evaporated or are partially weakened during grammaticalization and what in fact happens to them as the weakening or loss of meaning is considered as a way of describing the meaning-change often seen accompanying the process of grammaticalizing a lexical item. We shall attempt to define which aspects of the meaning are vanished and which will be preserved when a lexical item transforms to a grammatical item. Far apart the concept of generalization proposed by Bybee and Pagliuca (1985), our chief claim is that, an analysis of meaning-transfer as metaphorically structured based upon a cognitive semantic approach, for the case of the Persian lexical verb *xâstan* ‘to want’ which is grammaticalized to the future marker, will enable us to foretell which inferences are kept across transfer of sense. Bybee and Pagliuca (1985) demonstrate that generalization is an immanent dramatization of grammaticalization sense-shifts. Their analysis would be straightforwardly comprehensible in terms of conventional “bleaching” through which and in an objectivist feature-structured theory of meaning, the lexical sense depicts more generality by losing features. However, with the *xâstan*-future in Persian and probably many other instances of grammaticalization as Sweetser (1988) claims, it seems that we can no longer

talk about generalization in the wonted sense. In actual fact, and regarding the Persian future marker, it is hard to see the emergence of future meaning through the lexical verb *xâstan* connoting wanting something or even someone (here it literary means to love someone), or to wish or intend to do something, as a process of generalization thanks to the fact that the volition sense encoding through the lexical *xâstan* does not, in truth, embrace the future sense. Neither futurity nor volition is an instance of the other, nor is it recognizable that meaning is “lost” in the emergence of one of these senses through another. What, afterwards, gives rise to the emergence of futurity through the volition sense of *xâstan*? In other words, losing which semantic seeds and preserving which semantic features in the lexical form leads to the creation of the grammatical form? We will try to answer this question which was basically raised by Millet (1912) tackling the new subject of grammaticalization and which is still with us through the cognitive declarations of the words’ semantic architecture in the theory of cognitive semantics. In line with Talmy (1985 and elsewhere), we will portray that since grammatical meanings are inherently topological and schematic, the development from lexical to grammatical function accompanies projecting the image-schematic topological structure of the source lexical domain, which indeed bears schematic structure in addition to the other aspects of the rich lexical semantic content. In the next part we will turn to the specific example of the *xâstan*-future and will use this illustration to clarify what is meant by the transfer of schematic structure through the journey of grammaticalization.

2. Methodology

Our supported clarification will draw essentially on the work of Talmy (1985, 2000, 2003). Talmy has declared that grammatical meaning is intrinsically topological and schematic, whereas lexical meaning is not. It implies that one can anticipate to discover grammatical morphemes marking, for example, topological relations on a linear scale (A is greater than B), but not actual

distances between points on the scale, or relative spatial position of the two objects, but not the colors of the objects. Lexical meaning, needless to say, can bear topological aspects as well, besides the other aspects of rich lexical semantic content, be that as it may, grammatical meaning is restricted to the schematic structuring of meaning. With that in mind, Lakoff (1987) has also asserted that metaphorical mapping hereditarily projects the image-schematic topological structure of the source domain (notwithstanding, we also reckon that, across a metaphorical mapping from one domain to another, other meaning features may be preserved). Scrutinizing the data submitted in the present contribution from the body of written texts from Old, Middle, Early New Persian and New Persian on the development of the peculiar case of the lexical verb *xâstan* ‘to want’ to the axillary future marker, and reviewing our 10 participants’ answers with reference to their envisaged schema of both the “wanting” and the future tense scenarios, we epitomized that the image schema for *xâstan* ‘to want’ which in essence inheres a displacement along a linear path from a source proximal to or compatible with ego towards a goal distal as depicted in the following cline.

Source   ——— Path   ——— Goal

It is discerned that the “wanting” storyline initiates with the source “wanter”, the one who wants something, and terminates with the goal “wanted”, the thing which is wanted, and at long last the path which implies the process of “wanting” and is undeniably stretched over time. Fascinatingly, if we take a deeper look at the whole plot of the future tense, commensurate with our participants’ future image schema, we will come across the similar image schema: the representation of a journey from a source in the time of speaking to a goal in the time later than now, or the time of speaking, expressing facts or certainty in future. In actual fact, there is a perceived partial correlation between the experience of “wanting” and the insight into the time ahead: in all probability, our experience of wanting has given us the idea that we will get to the wanted points more remote from the path-source at upcoming times than points neighboring the path-source. Therefore, logically,

we can encode futurity through the image schema of “wanting”.

3. Results

In the present research, with respect to a diachronic analysis of the grammaticalization of the verb *xâstan* to the future marker in Persian in addition to evaluating our Persian speaking participants' related image schemata of both wanting and futurity affairs, a novel speculation will be put forward which copes with the semantic bleaching through grammaticalization in reference to a cognitive semantics approach. Within this interpretation, the metaphorical mapping of “wanting” onto “futurity” puts in the shade any correspondence between the future time and the certain features of lexical *xâstan* ‘to want’ namely the animate subject or the obligatory object, rather it transfers the internal schematic structure of “wanting” to that of “futurity” predominantly. According to the hypothesis articulated in the present contribution, the inferences preserved in mapping “wanting” onto “futurity” are as follows: (1) The linearity of the interdependence between the loci: the present time that we wish for something in the time ahead and encoding the time ahead at present time. (2) The position of ago at the source of the linear path: the present is proximal in time, to such an extent that our current position is proximal with regards to our desires which are going to be embodied in coming times. (3) Resettlement away from the proximal source-path on the road to a distal goal, on the grounds that both “wanting” and “futurity” stories cast round for something far-flung. On account of this, we apprehend that the metaphorical mapping of the image schema from “wanting” to “futurity” preserves this topological structure, meaning to say, the topologically structured image schema (passing over such particulars as the animate subject or the obligatory object) is abstracted from the lexical *xâstan* and convincingly mappable onto the domain of futurity with preservation of the topology. In this mapping, and through what we know as semantic bleaching in

grammaticalization, we lose the sense of the obligatory physical object or the animate subject of the lexical verb at the moment that a novel grammatical function of future tense arises. Accordingly, we cannot be supposed to have lost the whole particles of meaning, we have rather substituted the embedding of the image schema of a concrete space of “wanting” in an abstract domain of time.

4. Conclusion

It has long been established that independent lexical content words can change their status in sentence being reanalyzed and grammaticalized as more bound, functional, and grammatical words. Since the earliest attempts to more recently works on grammaticalization, meaning change which has been believed to be of bleached characterization has been of responsibility for the development. However, “bleaching” in meaning change, related to grammaticalization, is not as inevitable as “bleaching” if you think about dresses in your washing machine, in other words, the bleaching puzzle raised in grammaticalization does not precisely reveals why and in what sense do meanings bleach in grammaticalization? The present contribution was undertaken to evaluate the process of semantic beaching during grammaticalization in terms of the vanished angles, those causing the result of meaning change come into sight paler than the original meaning, and the preserved ones. In this paper, we have developed an account of the image schema in meaning change. Analyzing the instance of gradual development of the Persian future marker, namely the axillary verb *xâstan* through the lexical counterpart *xâstan* ‘to want’, as a typical case, we illustrated that the bleached parts of meaning are related to the detailed, concrete, physical and full content while the preserved part relates to the image schema. Evaluating the image schemata of both lexical and grammatical, (the future marker), counterparts, and the participants’ answers regarding the image schemata of the lexical and the axillary verb, we portrayed that both image schemata share similar pattern

namely source-path-goal. The hypothesis built in this paper validates that meaning bleaching during the emergence of future marker through the lexical verb *xâstan* ‘to want’, we regard as the heart of meaning shift in the diachronic process of grammaticalization, involves bleaching of rich semantic features of the lexical counterpart namely the subject animacy, the subject volition or the obligatory presence of thing or event object. However, the source-path-goal image schema which subsists of the lexical is preserved in the new construction, the future marker.

[DOI: 10.52547/LRR.13.6.5]

[DOR: 20.1001.1.23223081.1401.0.0.69.1]

[Downloaded from lrr.modares.ac.ir on 2024-11-25]

دوماهنامه بین‌المللی

۱۳۳، ش ۶ (پیاپی ۷۲)، بهمن و اسفند ۱۴۰۱، صص ۱۳۱-۱۶۶

مقاله پژوهشی

<http://dorl.net/dor/20.1001.1.23223081.1401.0.0.69.1>

معنی‌شناسی شناختی و دستوری‌شدگی:

مطالعه موردی فعل «خواستن»

شادی داوری^{۱*}، مهدی سبزواری^۲

۱. دکتری تخصصی زبان‌شناسی، مدرس دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران.

۲. استادیار گروه زبان‌شناسی، دانشگاه پیام نور استان تهران، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۸/۱۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۴/۱۶

چکیده

براساس باور زبان‌شناسان تاریخی - شناختی از جمله هاینه (۱۹۹۷)، زبان، محصول تعامل نظام شناخت انسان با محیط پیرامون است. بازنمایی ساختار مفهومی‌ای که انسان از چنین تعاملی دریافت می‌کند، نقطه مرکزی مطالعات معناشناسی شناختی را رقم می‌زند. ساخت معانی واژگانی و دستوری در این رویکرد، براساس ساختارهای ذهنی، مکانی و فضایی و الگوهای به‌نام طرح‌واره‌های تصویری شکل می‌گیرد. مجموعه وسیعی از مطالعاتی که پیدایش مقولات نحوی از مقولات واژگانی را در زبان‌های دنیا و براساس فرایندهای شناختی و تغییرات وسیع معنایی بررسی می‌کنند از رویکرد دستوری‌شدگی پیروی می‌کنند. در این پژوهش برآنیم تا با واکاوی نمونه‌ای از ساخت‌های مهم دستوری‌شده در فارسی یعنی: فعل معین «خواستن» در نقش نشانه‌ی زمان آینده به بررسی چگونگی رخداد تغییر معنا در روند دستوری‌شدگی براساس فرایندهای شناختی و طرح‌واره‌های تصویری بپردازیم. واکاوی در زمانی فعل «خواستن» ما را به این نتیجه رساند که در راستای دستوری‌شدگی این فعل به نشانه‌ی زمان آینده، طرح‌واره‌ی تصویری فعل «خواستن» یعنی منبع - مسیر - مقصد با طرح‌واره‌ی تصویری زمان آینده مشترک بوده و به همین دلیل، در خلال معنادایی از فعل «خواستن» برای نمایش مفهوم زمان آینده، آنچه حفظ می‌شود، طرح‌واره‌ی تصویری مسیر و آنچه زوده می‌شود ویژگی‌های غنی معنایی از جمله جاندار بودن فاعل، اراده‌ی فاعل یا حضور اجباری مفعول چیز یا مفعول رویداد است. توجه به حفظ طرح‌واره‌های تصویری در خلال پیدایش واحدهای دستوری از واحدهای قاموسی یا فرایند دستوری‌شدگی، بیش‌ازپیش، اهمیت طرح‌واره‌های تصویری را در ذهن بشر و روندهای در زمانی تحول زبان روشن می‌سازد.

واژه‌های کلیدی: معنی‌شناسی شناختی، دستوری‌شدگی، افعال معین، طرح‌واره‌ی تصویری، طرح‌واره‌ی ترکیبی.

E-mail: Sh50d@yahoo.com

نویسنده مسئول مقاله:

۱. مقدمه

معنی‌شناسی شناختی بر بازنمایی زبانی ساختار مفهومی انسان تمرکز دارد. این ساختار مفهومی، ترکیبی از معانی زبانی و تجربیات بشری است. معنا در حوزه علوم شناختی به معنای واحدهای واژگانی محدود نمی‌شود، بلکه واحدهای نحوی و دستوری را نیز شامل می‌شود. با وجود این در تمام رویکردهای زبان‌شناسی هم‌درزمانی^۱ از جمله دستوری‌شدگی^۲ اعتقاد بر این است که مفاهیم بسته دستوری از تحولات معناشناختی مفاهیم باز واژگانی پا به عرصه وجود می‌گذارند (برای مطالعه بیشتر ر. ک: Hopper & Traugott, 1997; Heine, 2003; سبزواری، ۱۳۸۳؛ نغزگوی کهن، ۱۳۸۷ الف و ب، ۱۳۸۹ الف و ب، و ۱۳۹۲؛ داوری و نغزگوی کهن، ۱۳۹۶؛ مشکین فام و نغزگوی کهن، زیر چاپ). بر این اساس، سؤالاتی که این مقاله در راستای ارائه پاسخ به آن‌ها به رشته تحریر درآمده است این است: (۱) در بسط‌ها و تغییرات معنایی که زمینه‌ساز پیدایش معانی بسطیافته دستوری هستند، چه بر سر معنای اصلی واژه می‌آید؟ آیا از بین می‌رود؟ یا تضعیف می‌شود؟ در این صورت، کدام بخش از معنا از بین می‌رود یا تضعیف می‌شود و کدام بخش برای بازیابی معنای بسطیافته از معنای اصلی حفظ می‌شود؟ فرضیه ما در این پژوهش بر این اساس است که تحلیل انتقال معنا براساس ساختار طرح‌واره‌ای موردی که در این مقاله به آن پرداخته شده است، یعنی فعل معین «خواستن» در نقش نشانه آینده، به ما امکان پیش‌بینی معانی از بین‌رفته و معانی حفظ‌شده را می‌دهد. از آنجا که این پژوهش، به واکاوی دو روند تغییر اختصاص یافته است، از آموزه‌های دو انگاره نظری «معنی‌شناسی شناختی»، با پیروی از اصطلاح‌شناسی تالمی (2003, 2000)، و نیز «دستوری‌شدگی» پیروی کرده است. روش پژوهش در این مطالعه، کیفی است. داده‌های این پژوهش از آثار مکتوب زبان فارسی از دوره‌های فارسی میانه (متن اردشیر پاپکان، ابوالقاسمی، ۱۳۸۸، متن بندهش، بهار، ۱۳۸۰، و متون پهلوی، آسانا، ۱۳۷۱)، فارسی نو متقدم (هزار سال نثر پارسی (قرن ۴ تا ۱۳ هجری)، کشاورز، ۱۳۸۸، متن سمک عیار، ارجانی ۱۳۴۷، متن داراب‌نامه طوسی، طرسوسی ۱۳۵۶، متن کلیله و دمنه، منشی ۱۳۴۳، متن ترجمه قرآن نسخه مورخ ۵۵۶، یاحقی ۱۳۶۴ و متن چهارمقاله، نظامی ۱۳۲۳) و نیز گفت‌وگوهای روزمره در کنار منابع مکتوب فارسی نو امروز گردآوری شده‌اند. ساختار مقاله به شرح زیر است: در

بخش بعد به توصیف فرایند دستوری‌شدگی و سازوکار مهم آن یعنی معنازدایی خواهیم پرداخت. بخش سوم مقاله به تحلیلی درمورد ماهیت مکانی - طرح‌واره‌ای دستور زبان اختصاص خواهد یافت. در بخش چهارم و با توجه به تحلیل نگارندگان از پاسخ پرسش‌شوندگان پژوهش، استدلال درمورد روند دستوری‌شدگی فعل «خواستن» از واحدی قاموسی به واحد دستوری نشانه‌ زمان آینده را با ارجاع به طرح‌واره‌های تصویری ارائه خواهیم داد و در نهایت بخش پنجم مقاله را به نتیجه‌گیری اختصاص خواهیم داد. گفتنی است با آنکه در حوزه مطالعات مربوط به طرح‌واره‌های تصویری، مطالعات وسیع و چشمگیری در زبان فارسی چه در حوزه ادبیات و چه زبان روزمره به انجام رسیده است، اما تاکنون درمورد توصیف سازوکارهای دستوری‌شدگی براساس اصول و مبانی زبان‌شناسی شناختی از جمله طرح‌واره‌های تصویری پژوهشی به انجام نرسیده است، از این رو زیربخشی با عنوان پیشینه پژوهش ارائه خواهد شد. مطالعه حاضر از منظر بررسی جزئیات زدایش معنا در روند دستوری‌شدگی و براساس مفهوم طرح‌واره‌های تصویری که پیش از این مورد واکاوی قرار نگرفته است، دارای نوآوری نظری است.

۲. دستوری‌شدگی و معنازدایی

همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، دستوری‌شدگی فرایندی است که از رهگذر آن، مفاهیم دستوری از دل واحدهای واژگانی پا به عرصه وجود می‌گذارند. برای مثال، سبزواری (۱۳۸۳) و نیز داوری و نغزگوی کهن (۱۳۹۶) نشان می‌دهند که افعال معین به‌عنوان واحدهای دستوری که معانی دستوری زمان، نمود و وجهیت را به معنای فعل اصلی اضافه می‌کنند، از افعال اصلی زبان فارسی با معانی واژگانی پا به عرصه وجود می‌گذارند. هاپر و تراگوت (۲۰۰۳) دومین سازوکار دستوری‌شدگی پس از استنتاج کاربردشناختی را «معنازدایی» می‌دانند. به عبارت دیگر، پس از فراهم‌شدن شرایط بافتی برای رخدادهای شناختی استعاره یا مجاز، آنچه برای تحول یک عنصر واژگانی به عنصر دستوری موردنیاز است، وقوع تغییر معنایی از نوع زدایش معنای اولیه و کسب معنای جدید در واژه است. چنین تغییری نخستین دگردیسی واژه است که از رهگذر آن، شخصیتی دستوری می‌یابد. در واقع، واژه دارای عنصری هم‌معنا با هویتی دستوری و غیرواژگانی می‌شود. اما سؤالی که در اینجا مطرح می‌شود این است که دقیقاً

منظور از زدایش معنا یا معنازدایی چیست؟ به عبارت دیگر کدام بخش از معنای واژه در راستای پیدایش عنصر هم‌معنای دستوری در این فرایند، تحلیل می‌رود؟ متخصصان این انگاره از جمله بای بی^۲ و پاگلیوکا^۴ (1985) برآنند که یکی از ویژگی‌های ذاتی دستوری‌شدگی در رابطه با معنازدایی، «تعمیم»^۵ است. طی تعمیم، معنای واحد منبع از عمومیت و گستردگی بیشتری برخوردار می‌شود و در بافت‌های متنوع‌تر و هم‌نشینی‌های گوناگون ظهور می‌یابد. هم‌چنین قلمرو تسلط عنصر دستوری‌شده بر بند افزایش می‌یابد.^۶ تعمیم معنای اعضای بدن از جمله «سر» به هنگام دستوری‌شدگی و تحول به حروف اضافه مکانی شاهدهی از این فرایند در فارسی است (برای مثال در: سرکوچه) (برای مطالعه موارد بیشتر در این حوزه رک: استاجی ۱۳۸۶؛ نغزگوی کهن و راسخ مهند، ۱۳۹۱). ایشان (همان) بر این باورند که در خلال تعمیم، و براساس نظریه‌های معنایی «ویژگی بنیاد»^۷، معنا زمانی می‌تواند تعمیم یابد که از ویژگی‌های معنایی عینی‌اش تهی شود. با وجود این، به‌نظر می‌رسد در مطالعات دستوری‌شدگی هنوز جزئیات از دست رفتن ویژگی‌های معنایی به‌طور دقیق مورد واکاوی قرار نگرفته است. با آنکه فرضیه تعمیم، از دست رفتن ویژگی‌های معنایی، افزایش قلمرو تسلط و تأثیرگذاری و افزایش کاربرد به نظر قابل قبول می‌آید، ولی برخی از محققان (از جمله Sweetser, 1988) بر این باورند که فرضیه‌های فوق، همواره قابل توجیه نیستند و برای مثال در تحول فعل *go* به زمان آینده چنین فرضیه‌هایی اثبات نمی‌شود، چون عمل فیزیکی رفتن، مصداقی از زمان نیست. البته در مورد تغییرات معنایی باید به این نکته هم توجه داشت که گاهی اوقات تغییرات معنایی در مورد دستوری شدن از نوع تحدید یا بسط معنایی در بافت مربوطه است. برای مثال در مورد فعل کمکی مورد بحث در این پژوهش یعنی فعل «خواستن» (در معنای زمان آینده و نه در معنای فعل وجهی با معنای آرزو مثل: دلم می‌خواهد پرواز کنم)، معنا تحدید می‌شود و در کاربرد کمکی محدود به اراده و خواست است و مثلاً آرزو و اشتیاق از حوزه معنایی فعل کمکی در معنای آینده حذف می‌شود. بر همین اساس، بر آن شدیم تا رویداد تغییر معنا در روند دستوری‌شدگی منابع واژگانی را از منظری دیگر مورد واکاوی دقیق‌تر قرار دهیم. از آنجا که نخستین اثرگذاری فرایند دستوری‌شدگی، به‌صورت هم‌معنایی بروز می‌کند، و موضوع هم‌معنایی نیز یکی از دغدغه‌های معناشناسی شناختی است، از این‌روی از آموزه‌های مطالعات

معنی‌شناسی شناختی، به‌خصوص تالمی (1985, 2000, 2003) پیروی کرده‌ایم. در ادامه به تحلیل تغییر معنا در دستوری‌شدگی براساس مبانی معنی‌شناسی شناختی خواهیم پرداخت.

۳. ماهیت مکانی^۸ - طرح‌واره‌های^۹ دستور زبان

همسو با سوئیتر (1988) ما نیز براساس داده‌های دستوری‌شده زبان فارسی به این نتیجه رسیده‌ایم که اگرچه تعمیم در برخی از موارد دستوری‌شدگی می‌تواند توجه‌کننده تغییر معنایی باشد اما همواره چنین نیست، بنابراین ارائه توجیهی قابل‌پذیرش در این موارد که تحت فرایند دستوری‌شدگی نام‌گذاری می‌شوند، ضروری به‌نظر می‌رسد. تالمی (1985)، که یکی از نظریه‌پردازان معناشناختی شناسی است، قویاً بر این باور است که معانی دستوری در تمام زبان‌های دنیا، اصالتاً ماهیتی مکانی و طرح‌واره‌ای دارند، ماهیتی که اعضای واژگانی زبان از آن بی‌بهره‌اند. از این رو می‌توان انتظار اعضای با معنای دستوری را داشت که روابط مکانی و توپولوژیک دیگر واحدهای زبانی را بر روی محوری خطی رمزگذاری می‌کنند، بی‌آنکه فاصله واقعی نقاط را تعیین کنند، در واقع چنین است که این واحدهای دستوری، موقعیت مکانی نسبی دو جزء را نسبت به هم نشان می‌دهند، بی‌آنکه مثلاً به رنگ دو جزء اشاره کنند. این ویژگی متفاوت از ویژگی اعضای قاموسی زبان است که محتوای غنی و به‌جزئیات درآمده‌ای از محتوای معنایی یک واژه را به نمایش می‌گذارند، محتوایی که تصویری شفاف از مصداق عینی واژه را به کمک غنی بودن ویژگی‌ها و جزئیات در ذهن مخاطب برمی‌انگیزد. حال آنکه یک تکواژ دستوری (مثل حرف اضافه) تنها طرحی کلی و فاقد جزئیات، آن‌هم از رابطه دو جزء و نه فقط مختصات یک جزء را رمزگذاری می‌کند. بنابراین می‌توان گفت که معنای دستوری محدود است به مختصات طرح‌واره‌ای و چنانکه از نامش پیداست، طرح‌واره محدود‌های مکانی است که فقط حدود معنایی را چون الگویی آماده در ذهن گویشور ترسیم می‌کند. این همان فرضیه‌ای است که از سوی لیکاف^{۱۰} (1987) مطرح و در آن، بر این موضوع تأکید شده است که فرایند نگاشت استعاری، ذاتاً ساختار مکانی و طرح‌واره تصویری عنصر منبع را بر ساختار عنصر هدف فرامی‌فکند. به بیان دیگر، اگرچه ممکن است که برخی ویژگی‌های معنایی نیز در تحول عنصر مبدأ به عنصر مقصد حفظ شود، اما آنچه قطعاً حفظ می‌شود، ساختار طرح‌واره‌ای و

تصویری عنصر منبع است. اگرچه لیکاف بحث حفظ و تداعی طرح‌واره تصویری عنصر منبع را به واحدهای دستوری بسط نداده است، اما در اینجا برآنیم تا با استفاده از دستوری‌شدگی یکی از افعال معین در زبان فارسی به‌عنوان عنصری دستوری، نشان دهیم که شاید بارزترین مصداق انتقال طرح‌واره‌ای، در روند پیدایش عناصر دستوری از عناصر قاموسی، قابل مشاهده است. به بیان دیگر می‌کوشیم با واکاوی دقیق عناصر دستوری برآمده از عناصر قاموسی، استدلال کنیم که در روند دستوری‌شدگی و پیدایش معانی دستوری جدید برای واژگان قاموسی، آن بخشی از معنا که زوده نمی‌شود، طرح‌واره تصویری موجود در ذهن گویشوران و وابسته به معنای عنصر منبع است. در واقع این طرح‌واره تصویری است که ارتباط عناصر منبع و مقصد را برقرار می‌کند و در بین دو معنای قاموسی و دستوری حاصل از فرایند دستوری‌شدگی مشترک است. چنین است که به دلیل وجود چنین الگوهای نظام‌مند هندسی و مکانی، که در ذهن نوع بشر، فرایند شناخت و ساخت معنا را شکل می‌دهد، بشر می‌تواند، حتی به صورت ناخودآگاه، ساخت‌های زیبایی خود را گسترش دهد و از عناصر واژگانی در خدمت پیدایش عناصر دستوری بهره جوید. در ادامه، به واکاوی ابزار بازنمایی زمان آینده از منبع واژگانی فعل «خواستن» براساس انتقال طرح‌واره‌های تصویری منبع - مسیر می‌پردازیم.

۴. تحلیل دستوری‌شدگی فعل خواستن: از معنای اراده به معنای آینده

در این قسمت به روند در زمانی تحول فعل «خواستن» از فعلی با معنای واژگانی به نشانه دستوری زمان آینده می‌پردازیم. این مفهوم در زبان فارسی از رهگذر دستوری‌شدگی و به بیان واضح‌تر «معین‌شدگی»^{۱۱} فعل قاموسی «خواستن» با محتوای «اراده و قصد» رمزگذاری می‌شود. در خلال این روند که همراه با فرایند هم‌معنایی است، فعل «خواستن» دارای معنای جدیدی می‌شود که طبیعتی دستوری دارد. داوری و نغزگوی کهن (۱۳۹۵)، به‌طور مفصل به روند پیدایش در زمانی فعل «خواستن» در فارسی پرداخته‌اند. در اینجا و در ابتدا قصد داریم از وجهی دیگر به تحول این فعل از دلالت بر محتوای اراده و قصد به دلالت بر مفهوم زمان بنگریم و ببینیم که در روند دستوری‌شدگی این فعل، چه بر سر جزئیات ویژگی‌های معنایی آن آمده

است؟ به بیان دیگر در پی آنیم تا براساس باورهای معناشناسی شناختی نشان دهیم که معنای آینده با حذف و حفظ کدام یک از وجوه معنایی فعل خواستن به وجود آمده است؟ اگرچه داوری و نغزگوی کهن (۱۳۹۵) به تفصیل و از رهگذر بررسی متون فارسی باستان و فارسی میانه، جزئیات تحول معنایی فعل «خواستن» را در بازنمایی مفهوم آینده مشخص کرده‌اند، اما جزئیات زدایش معنا در فعل «خواستن» را به نمایش نگذارده‌اند، مطالعه حاضر با استفاده از پژوهش ایشان به منزله یکی از موارد مهم دستوری‌شدگی در فارسی می‌کوشد، جزئیات فرایند معنازدایی را براساس مفهوم شناختی طرح‌واره‌های تصویری به نمایش بگذارد و آن را به دیگر موارد دستوری‌شدگی نیز تعمیم دهد. همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، در معناشناسی شناختی، معانی براساس ساختارهای ذهنی، هندسی و فضایی شکل می‌گیرند که از الگوهایی مکانمند به نام طرح‌واره‌های تصویری برخوردارند. در اینجا نیز قصد داریم با توجه به جزئیات مراحل دستوری‌شدگی نشان دهیم، آنچه در روند دستوری‌شدگی و هم‌معناشدگی فعل «خواستن» از معنای طلب و اراده و قصد و آرزو به معنای زمان آینده رخ داده است، براساس حفظ طرح‌واره تصویری منبع - مسیر این فعل و حذف ویژگی‌های عینی آن از جمله فاعل انسان و وجود اجباری مفعول شیء به وقوع می‌پیوندد. بدین منظور ابتدا به روند تحول این فعل در تاریخ زبان فارسی می‌پردازیم. براساس داوری و نغزگوی کهن (۱۳۹۵)، فعل «خواستن» در فارسی میانه، فعلی واژگانی با معنای طلب و میل بوده است. این فعل که از ریشه **xwaz-* ایرانی باستان با همین معنا منشأ گرفته شده است، در این دوره، به‌طور غالب، حامل معنای واژگانی بوده است و هیچ شهادی مبنی بر رمزگذاری زمان آینده از سوی این فعل، مستند نشده است:

1) kūmān čārag xwāstan abāyēd

«که چاره‌مان باید خواستن» (ابوالقاسمی، ۱۳۸۸، ص. ۱۹۵).

تمام شواهد به‌کارگیری فعل «خواستن» در دوره میانه، بر حضور ویژگی‌های (+فاعل انسان)، (+مفعول چیز^{۱۲}) و محتوای معنایی طلب و قصد و اراده و آرزوی گوینده دلالت دارد. به عبارت دیگر، این فعل در دوره میانه، هنوز در مسیر تغییر معنا قرار نگرفته است. باوجوداین باید اشاره کرد که این فعل به‌عنوان هم‌کرد در ساخت افعال مرکب نیز به‌کار می‌رفته است، استفاده از این فعل در مقام هم‌کرد، شرایط آغاز کاربرد مفاهیم غیرواژگانی و انتزاعی‌تر را رقم

می‌زند. در (۲) فعل مرکب « *zēnhār xwāstan* زنه‌ار خواستن» به مفهوم پناه خواستن، امان طلبیدن و مهلت خواستن با همراهی همکرد *xwāstan* بیان وجهیت اراده^{۱۳} (با حمل مفاهیم تقاضا و امر در بافت^{۱۴}) برای فعل «کردن» است. مفهومی که دیگر بر خواستن چیزی عینی دلالت ندارد، بلکه خواستن را به مفاهیم انتزاعی‌تری مثل رویدادها گسترش داده است:

2) *sāsān az papak pašt ud zēnhār xwāst kūm wizand ud zyān ma kun*
 «ساسان از پاپک پیمان و زینه‌ار خواست که گزند و زیانم مکن» (ابوالقاسمی، ۱۳۸۸، ص. ۲۲۴).

بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که آغاز حرکت دستوری‌شدن فعل «خواستن» در مقام نشانه «وجهیت اراده» در دوره میانه به وقوع پیوسته است. این کاربرد فعل «خواستن» در کنار دیگر کاربرد پربسامد آن یعنی معنای «به حضور فراخواندن» تصویری از مفهوم دستوری «تقاضا» یا «امر» را به نمایش می‌گذارد (مثال ۲ و نیز ۳). اطلاق بازنمایی مفهوم امر به مراحل اولیه تحول فعل «خواستن» بدین معناست که «خواستن» از غیر از اول شخص، یعنی دوم یا سوم شخص، که به نوعی، شرایط «تقاضا» و «امر» را به ذهن متبادر می‌کنند، پیش از «خواستن» اول شخص یا به عرصه وجود گذاشته است (در این مثال‌ها، نوع رابطه گوینده و مخاطب که رابطه شاه با زیردستان خود است، مفهوم امر را بیشتر به نمایش می‌گذارد):

3) *pāpak kaš ān saxun ašnūd kas frēstād ud sāsān ō pēš xwāst ud pursīd...*
 «پاپک که آن سخن شنود کس فرستاد، ساسان به پیش خواست و پرسید...» (همان، ص. ۲۲۴).

این تعبیر، همسو با اندیشه بای‌بی و همکاران (1994, p.257) در مورد تحول افعال با معنای «خواستن» در زبان‌های دنیاست که براساس آن این دسته از افعال از رهگذر دستوری‌شدگی، مسیر تحولی را از یک فعل واژگانی به فعلی با مفاهیم تقاضا، امر و اجبار به سوی مفهوم اراده و سپس مفهوم آینده طی می‌کنند. دیوالد^{۱۵} و همکار (2013, p.5) نیز قائل بر وجود مسیر امر و اجبار < قصد و اراده > آینده (برای تکوین نشانه‌های دستوری آینده) شده‌اند. این سیر تحول در زبان فارسی همانند دیگر زبان‌های دنیا در مسیری ادامه پیدا می‌کند که در آن مفاهیم اراده و آینده به‌طور هم‌زمان از سوی شنونده تعبیر می‌شوند. هر دو مفهوم

اراده و آینده مفاهیمی گوینده - محور هستند. از این رو می‌توان گفت که مسیر یک‌سویه این تحول از امر به وجهیت گوینده محور و زمان آینده است. از آنجا که مفهوم امر، مفهومی است که همواره مستلزم وقوع رویداد (امر شده) در آینده است، به لحاظ رده‌شناسی، تکوین مفهوم آینده از آن، امری طبیعی به نظر می‌رسد. هاینه (1993, p.63) نیز با کمی تسامح بر وجود این مسیر صحه می‌گذارد: وجهیت کنشگر - محور < آینده > وجهیت گوینده - محور. بر همین اساس حرکت فعل «خواستن» از مفاهیم تقاضا، امر و اجبار به سوی مفهوم وجهیت اراده در دوره میانه با کاهش کاربرد فعل *kāmistan* در نقش فعل معین (با معنای «خواستن») تشدید می‌شود و فعل «خواستن» علاوه بر معنای واژگانی و گزینش متمم شخص یا شیء، به‌طور مستقل، نقش دستوری وجهیت اراده را نیز با گزینش متمم زمان‌دار به‌طور هم‌زمان به نمایش می‌گذارد. در این مفهوم جدید، فعل «خواستن» مسیر انتزاعی‌تر و در نتیجه دستوری‌تر شدن را از گزینش مفعول چیز به گزینش مفعول رویداد طی می‌کند.

4) *u-š mār homānāg asmān ī azēr ī ēn zamīg be gast [frāz xwāst be škenēd]*

«و چون ماری آسمان زیر این زمین را بسفت و خواست (که آن را) فراز بشکند» (بهار، ۱۳۸۰، ص. ۵۲).

5) *agar xwāhīh kū dušnām nē ašnawīh ō kas dušnām ma dah*

«اگر خواهی که از کس دشنام نشنوی به کسی دشنام مده» (آسانا، ۱۳۷۱، ص. ۱۰۵).
ساخت خواستن + متمم زمان‌دار یعنی انتزاعی‌تر و برداشتن گام به سوی دستوری شدن در فارسی نو متقدم^{۱۶} نیز همانند دوره میانه معنی وجهیت اراده را به تصویر می‌کشد:
۶) خسرو گفت: خواهی هزار مرد بیر خواهی رقیه را (کشاورز، ۱۳۸۸، ص. ۵۰).
با افزایش کاربرد فعل «خواستن» در این مفهوم، این فعل که در عین حال با گزینش متمم «فعل زمان‌دار» مفهوم «وجهیت اراده» را بازنمایی می‌کند، در راستای دستوری‌تر شدن، متمم «مصدری» را نیز به گزینه‌های متممی خود می‌افزاید، بر این اساس هم در متون پهلوی که در قرون اولیه هجری جمع‌آوری و تألیف شده‌اند (مانند بندهشن که مؤلف آن «فرنبنگ» در قرن سوم

هجری می‌زیسته است (تفضلی، ۱۳۷۸، ص. ۱۴۱) و هم در متون متقدم فارسی ما با کاربرد فعل «خواستن» در معنای وجهی، هم با متمم فعل زماندار و هم با متمم مصدری (یا مصدر مرخم) مواجه می‌شویم. گزینش متمم مصدری، نسبت به متمم فعل زماندار، تغییری متأخر است که جمله را به سمت تک‌بندی شدن هدایت می‌کند. این امر دستوری‌تر شدن ساخت وجهی را (که به سمت بازنمایی مفهوم آینده هدایت می‌شود) به نمایش می‌گذارد. چراکه در این ساخت دستوری‌شده تک‌بند، فعلی که پیش از این به‌لحاظ معنایی، فعل اصلی بند بوده است (مانند فعل «خواستن» در معنای واژگانی خود و با گزینش متمم عینی)، اینک تنها مفهومی دستوری را به فعل اصلی جمله (فعلی که به‌لحاظ معنایی، اصلی محسوب می‌شود، حتی اگر از تصریف فعلی برخوردار نباشد) می‌افزاید. کاربرد «خواستن» با متمم مصدری خصوصاً مصدر مرخم هم‌پوشانی مفاهیم وجهی و آینده را (با گرایش بیشتر به آینده) نشان می‌دهد:

(۷) پس دانایان که نامه خواهند ساختن ایزون سزد که هفت چیز به جای آورند (کشاورز، ۱۳۸۸، ص. ۴۶).

نمودار ۱ مسیر تحول فعل خواستن از فعلی با معنای واژگانی به فعلی با مفهوم آینده را نشان می‌دهد:

فعل واژگانی < تقاضا (امر) > وجهیت اراده < آینده

خواستن + متمم شیء یا شخص < خواستن + بند (فاعل این بند غیر از فاعل «خواستن» در بند اول است) (وجه امری) < خواستن + متمم زماندار < خواستن + مصدر (مرخم) بر این اساس مشاهده می‌شود که کاربرد مصدر مرخم و ثابت فعل در کنار فعل «خواستن» خود شاهی بر معین‌شدگی است، چراکه زبان‌ها غالباً در مراحل اولیه معین‌شدگی و هنگام جمع‌بندی دو فعل کمکی و اصلی در کنارهم فعل اول را برای نمایاندن وجه و نمود و شخص نشاندار می‌کنند یا مثل انگلیسی که فعل کمکی ثابت و فعل اصلی به‌صورت مصدری است شاهد بی‌نشانی هستیم، در این میان شخص هم با حضور اجباری فاعل تعیین می‌شود. در فارسی نو امروز از یکسو شاهد صرف فعل خواستن به‌لحاظ شخص و شمار هستیم، از طرفی فعل اصلی به‌صورت مصدر مرخم و در ظاهر فعل ماضی به‌کار می‌رود: خواهم رفت. در واقع این ساخت دستوری‌شده به‌لحاظ معنایی دارای یک طرح‌واره است. نکته حائز اهمیت این است که می‌توان در این مقاله ترکیب فعل کمکی خواستن و مصدر مرخم (خواهم رفت) را در

فارسی به‌لحاظ دستوری، مصدری شدگی و به‌لحاظ شناختی تلفیق طرح‌واره‌ها دانست، به عبارتی طرح مفهوم مصدری‌شدگی در این راستا می‌تواند از نوآوری‌های مقاله حاضر باشد. کسب صورت «صیغه مضارع فعل خواستن + مصدر کامل»، علاوه‌بر کاربرد وجهی و حفظ صورت «فعل خواستن + متمم زمان‌دار»، براساس اصل انشقاق دستوری‌شدگی به‌وقوع می‌پیوندد؛ چراکه در این روند، فعل خواستن صورتی مشابه ساخت معین با فعل *kāmistan* یعنی صیغه مضارع فعل + مصدر کامل را نیز کسب می‌کند. صورت اخیر شامل وضعیت هم‌پوشانی معانی وجهی و آینده است. با این حال شواهدی اندک دال بر وجود مصدر مرخم به‌جای مصدر کامل نیز موجود است که بیش از معنای وجهیت، معنای زمان آینده را به تصویر می‌کشد، از این رو به‌نظر می‌رسد مقدمات تفکیک این دو کاربرد در حال تکوین بوده است. شواهد به‌جای‌مانده از متون قرون اولیه هجری حاکی از آن است که غلبه مفهوم زمان آینده، عموماً در بافتی به‌وقوع می‌پیوندد که تأکید گوینده بر حتمیت وقوع رویداد، بارز است. پدیده‌ای که در فارسی نو امروز نیز، مشخصه کاربردی ساخت زمان آینده است:

۸) اگر هزار بار زمین بوسه دهی، سود ندارد، قاسم را بخواهم کشت (کشاورز، ۱۳۸۸، ص. ۳۲۵).

۹) اری نیک از بهر یزدان بخواهم کردن (ارجانی، ۱۳۴۷، ص. ۸۵).

۱۰) ای ملکه نگویی که کجا خواهی شدن (طرسوسی، ۱۳۵۶، ص. ۱۰۷).

۱۱) من چه کرده‌ام که مرا بخواهی کشتن (ارجانی، ۱۳۴۷، ص. ۸۵).

۱۲) ایشان خواهند دید خدای خویش را (یاحقی، ۱۳۶۴، ص. ۷).

۱۳) قاضی ازو عادل‌تر نخواهیم یافت (منشی، ۱۳۴۳، ص. ۲۰۶).

در ادامه دوره نو متقدم، صورت «خواستن + متمم مصدری (مرخم)» به مرور جایگزین ساخت معین با فعل فعل *kāmistan* می‌شود. این امر به اتمام فرایند هم‌زیستی دو صورت می‌انجامد و در نهایت ساخت معین با فعل کامستن از بازنمایی مفهوم مشترک بازمی‌ماند. از این‌روست که ما در ادامه مسیر تحول فعل «خواستن» (یعنی در دوره فارسی نو متقدم) با نحو فعل «کامستن» و حضور دو ساخت صوری از فعل «خواستن» روبه‌رو هستیم:

۱) ساختی که با متمم فعل زمان‌دار به‌کار می‌رود و به‌طور اختصاصی مفهوم وجهی دارد

(مثال ۱۴):

۱۴) قباد، پسر انوشیروان خواست که این رسم برگیرد (نوایی، ۱۳۸۹، ص. ۸).

۲) ساختی که با متمم مصدری به‌کار می‌رود و به‌طور هم‌زمان و ابهام‌مند بر هر دو مفهوم وجهیت اراده و زمان آینده دلالت می‌کند (مثال ۱۵):

۱۵) در این کتاب به‌جای مدح و ثنای این پادشاه، انکار انعامی خواهم کردن (نظامی عروضی، ۱۳۳۳).

ساخت نخست (یعنی ساخت همراه با متمم فعل زمان‌دار)، بدون تغییر در ساخت صوری یا ساخت نقشی - کاربرد، تا فارسی نو امروز به همان صورت حفظ شده است:

۱۶) به شوخی و با لحن روزنامه‌ای می‌گفت انسان دلش می‌خواهد بزند زیر آواز (عبداللهی، ۱۳۹۲، ص. ۱۰۵).

اما ساخت دوم (یعنی ساخت همراه با متمم مصدری) متحمل سه تغییر دیگر شده است که هر دو تغییر در راستای دستوری‌تر شدن این ساخت است:

الف) تغییر در ساخت معنایی

مشاهده می‌شود که در واقع، پررنگ‌ترین، برجسته‌ترین و واضح‌ترین تغییری که در ساختار فعل قاموسی خواستن و در دوره فارسی نو (متقدم و امروز) به‌وقوع پیوسته است، تغییر در ساخت معنایی این فعل است. به بیان دیگر این فعل که بر طلب چیزی یا فرایندی دلالت می‌کرده است، در راستای معنازدایی، معنای قاموسی و اولیه خود را از دست داده و دیگر حوزه معنایی طلب و اراده را رمزگذاری نمی‌کند، بلکه معنای جدیدی دال بر مفهوم زمان آینده را به دست آورده است. معنازدایی که شاید مهم‌ترین اصل و در واقع، پیش‌شرط وقوع دستوری‌شدگی باشد، واحد واژگانی را از هویت اولیه معنایی تهی کرده و هویت معنایی جدیدی را به آن نسبت می‌دهد. با وجود این غالب مطالعات دستوری‌شدگی، تحلیل درمورد معنازدایی را در همین نقطه به پایان می‌برند و اطلاعات بیشتری درمورد نحوه دقیق این فرایند در اختیار مخاطب قرار نمی‌دهند. حتی در مطالعات اصلی این رشته و از سوی نظریه‌پردازان فرایند دستوری‌شدگی از جمله هاپر و تراگوت (2003)، معنازدایی به‌عنوان اصل تأثیرگذار دستوری‌شدگی، فقط در حد یک نام باقی می‌ماند و آنچه در ذهن مخاطب در راستای ارتباط معنایی عناصر منبع و هدف در دستوری‌شدگی به‌وقوع می‌پیوندد مورد واکاوی بیشتر قرار نمی‌گیرد. از این رو در ادامه مقاله و در قسمت بعد به این مهم خواهیم پرداخت.

(ب) تغییر در ساخت نقشی - کاربردی:

- خاص‌شدگی در ایفای مفهوم زمان «آینده»

همان‌طور که پیش‌تر اشاره گردید خاص‌شدگی از اصول دستوری‌شدگی است که به محدود شدن کاربرد ساخت دستوری‌شده به یک کاربرد مشخص دلالت دارد. در این مورد، خاص‌شدگی در ایفای مفهوم زمان آینده بدین معناست که ساخت فوق که در دوران نو متقدم به صورت مبهم هر دو مفهوم زمان آینده و وجهیت را بازنمایی می‌کرده است، در فارسی امروز تنها حامل مفهوم آینده است و بیشتر کاربردی رسمی و ادبی دارد: (۱۷ از شماره آینده، این مجله به همت سردبیر دیگری منتشر خواهد شد (مرشدزاده، ۱۳۹۲، ص. ۴۴).

(ج) تغییر در ساخت آوایی:

- سایش آوایی (erosion/phonetic) در ساخت متمم مصدر کامل و تبدیل شدن آن به متمم مصدر مرخم.

بنا بر تعریف، سایش آوایی نتیجه رعایت اقتصاد توسط سخنگویان در گفتار است. بدین معنا که اجزای زبانی که بیشتر دستوری شده‌اند تحت تأثیر تخفیف آوایی قرار می‌گیرند و کوتاه‌تر می‌شوند. در ساخت دستوری‌شده آینده در زبان فارسی مصدر کامل دیگر به کار نمی‌رود و متمم فعل خواستن، تنها مصدر مرخم است؛ در (۲۹) «آمد» صورت سایش یافته «آمدن» است:

(۱۸) سود ناشی از این اوراق، از محل تفاوت ناشی از ارزش اسمی و ارزش بازاری آن‌ها به دست خواهد آمد (روزنامه همشهری ۱۸ دی ۱۳۹۲).

اینک پس از مرور مختصری که بر روند در زمانی تحول فعل «خواستن» از فعلی با معنای قاموسی طلب و اشتیاق برای چیزی یا کسی به نشانه زمان آینده براساس سازوکارها و اصول دستوری‌شدگی داشتیم، نوبت به آن رسیده است که در بخش بعد نگاهی عمیق‌تر و قانع‌کننده‌تر به نخستین تغییری که در روند دستوری‌شدگی این فعل و کسب معنای دستوری زمان آینده محقق شده است، یعنی معنازدایی، بیندازیم. در این بخش برآنیم تا معنازدایی فعل «خواستن» را براساس طرح‌واره تصویری این فعل توجیه کنیم و نشان دهیم که پیدایش معنای جدید زمان آینده برای فعل «خواستن» به دلیل وجود طرح‌واره مشخص تصویری این فعل بوده و در

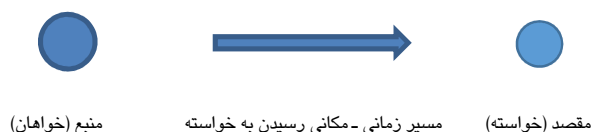
راستای این تغییر برجسته‌معنایی - نقشی، طرح‌واره‌ تصویری مذکور از معنای اولیه‌ قاموسی در ذهن مخاطب باقی می‌ماند و دیگر مشخصات معنایی در این تغییر تحت زدایش معنایی قرار می‌گیرند. این حقیقت، که دامنه‌ بسیار وسیعی در حوزه‌ پیدایش واحدهای دستوری زبان‌های دنیا را دربرمی‌گیرد، بیش‌ازپیش، اهمیت طرح‌واره‌های تصویری را در ذهن بشر روشن می‌سازد.

۱-۴. طرح‌واره‌ تصویری فعل «خواستن»

اینک پس از مرور مختصر روند پیدایش نشانه‌ زمان آینده از رهگذر فعل خواستن به موضوع اصلی پژوهش یعنی ارائه‌ تابلویی از روند تغییر معنا یا معنازدایی این فعل در این مسیر می‌پردازیم. پیش‌تر اشاره کردیم که برای استدلال در این مورد قصد داریم تا با استفاده از طرح‌واره‌های تصویری که برآمده از تجربیات بدنمند ما هستند نشان دهیم که چگونه معنای دستوری جدید با دلالت بر زمان آینده از دل یک معنای قاموسی پا به عرصه وجود می‌گذارد. به باورگیس^{۱۷} (1994)، تمام تجربیات اولیه‌ انسان، در قالب و فرمت این طرح‌واره‌های تصویری از جمله زمان و مکان در ذهن بشر باقی می‌مانند. بنابراین انتظار می‌رود که برای فعل قاموسی «خواستن» نیز در ذهن فارسی‌زبانان، طرح‌واره‌ای تصویری از تجربه‌ اصیل و اولیه‌ رخداد «خواستن»، «اراده کردن»، «قصد کردن»، و «به‌دست آوردن» وجود دارد. البته باید اشاره کرد که حتی در بین حوزه‌های اولیه برخی حوزه‌ها مانند فضا نسبت به حوزه‌های دیگر مانند زمان نسبت به تجارب مستقیم تثبیت شده‌تر هستند. برای همین غالباً انطباق‌های استعاری از مکان به زمان هستند نه بالعکس. حوزه‌های مفهومی نقشی اساسی در معنای عبارات دارند و محتوای مفهومی یک عبارت را به وجود می‌آورند. بنابراین علاوه بر طرح‌واره‌های اشاره شده در مورد «خواستن»، به نظر می‌رسد که حوزه و مفهوم بنیادین زمان نیز در کارکرد ذهنی سایر طرح‌واره‌های تصویری این فعل کمکی دخیل است، چراکه سناریوی خواستن و به‌دست آوردن، نیازمند زمان است. بدین منظور از ۱۰ پرسش‌شونده پژوهش در این خصوص یک پرسش به عمل آمد با این مضمون که:

با شنیدن یا به‌کاربردن فعل «خواستن» چه تصویری در ذهن شما تداعی می‌شود؟

پاسخ تمام پرسش‌شوندگان به پرسش فوق بر این مفهوم استوار بود که رخداد «خواستن» که در فرهنگ معین از آن با مفهوم «طلب کردن»، «آرزو و اشتیاق داشتن» و «قصد و اراده داشتن» یاد شده است، در وهله اول تصویری از هدفی را پیش روی مشارک فاعل، به نمایش می‌گذارد و در وهله دوم، تصویر حرکت و رسیدن از منبع خواستن و خواهش و آرزو و اشتیاق و قصد و اراده را به مقصد موردنظر را در ذهن تداعی می‌کند، و پس از آن از آنان خواسته شد که با استفاده از نقاط و خطوط، طرحی از شرکت‌کنندگان رخداد «خواستن» را ترسیم کنند. طرحی که تمام ۱۰ شرکت‌کننده به‌عنوان طرح‌واره تصویری فعل «خواستن» رسم کردند، پس از تعدیل و یکسان‌سازی به‌صورت زیر بود:

شکل ۱: طرح‌واره تصویری مسیر برای فعل «خواستن»

Figure 1: The path image schema for the lexical verb *xâstan* 'want'

توجه به ترسیم طرحی که شرکت‌کنندگان ادعا داشتند از فعل «خواستن» در ذهن دارند، به ما نشان می‌دهد که اگر کسی (به‌عنوان مشارک فاعل)، چیزی را بخواهد (مثل: این زن حقش را می‌خواهد^{۱۸}) یا کسی را بخواهد (مثل: هر ذره وجودم او را می‌خواهد^{۱۹}) یا بخواهد کاری را انجام بدهد (مثل: می‌خواهم برایت تنهایی را معنی کنم^{۲۰})، درواقع در جایگاه نقطه آغاز و منبع رویداد «خواستن» قرار می‌گیرد. «خواهان» یا همان منبع فعل «خواستن»، یعنی فاعلی که رخداد «خواستن» از او نشئت می‌گیرد، برای دستیابی به «خواسته» یا مقصد و نقطه نهایی فعل «خواستن»، به‌ناچار در مسیری قرار می‌گیرد تا به «خواسته» برسد. درواقع، رخداد «خواستن»، یعنی آغاز کردن مسیری که به آنچه می‌خواهیم ختم شود. چون وقتی چیزی، کسی یا فرایندی از سوی کسی (خواهان یا مشارک فاعل) خواسته می‌شود، به‌طور خودکار در ذهن گویشور چنین تداعی می‌شود که او راهی را برای رسیدن و به‌دست آوردن آن خواسته آغاز می‌کند و

در مسیر رسیدن قرار می‌گیرد. بنابراین می‌توان چنین نتیجه گرفت که باتوجه به دیدگاه تصویری پرسش‌شوندگان، فعل «خواستن»، فرای ویژگی‌های معنایی مشارکان، ازجمله جاندار بودن، در ذهن گویشور فارسی، طرح‌واره‌ای از جابه‌جایی و حرکت را تداعی می‌کند. این بدین معناست که وقتی کسی، چیزی، کسی یا رخدادی را می‌خواهد و طلب می‌کند، درواقع آن «خواست» را در دست ندارد و آن «خواست» در فاصله زمانی - مکانی از «خواهان» قرار دارد، یعنی بین «خواهان» و «خواست»، وصلی موجود نیست و این دو در دو نقطه دور از هم در مسیری خطی نسبت به هم واقع شده‌اند. همین فاصله، مسافت و مسیر بین «خواهان» و «خواست» است که تصویری از حرکت را در رابطه با فعل «خواستن» در ذهن تداعی می‌کند. وقتی چیزی را می‌خواهیم، از آن فاصله داریم و چون آن را می‌خواهیم، در اشتیاق آن هستیم، پس چون در اشتیاقیم و در عین حال از آن فاصله داریم، به سمتش و در مسیر رسیدن به آن حرکت می‌کنیم. یکی از طرح‌واره‌های بنیادین تصویری که در ذهن انسان، فعالانه به درک عناصر زبانی کمک می‌کند، طرح‌واره مسیر یا حرکت است. از آنجا که انسان خود قادر به حرکت است و حرکت عناصر را در اطراف خود مشاهده و تحلیل می‌کند و نیز حرکت یا عدم حرکت خود را نسبت به حرکت یا عدم حرکت پدیده‌های محیطی اطرافش می‌سنجد، بنابراین می‌توان گفت که درک عمیق و کهنی از طرح‌واره مسیر و حرکت دارد. به باور جانسون^{۲۱} (1987)، حرکت انسان و مشاهده حرکت سایر پدیده‌های متحرک، تجربه‌ای در اختیار انسان قرار می‌دهد که به خلق طرح‌واره‌ای انتزاعی از این حرکت فیزیکی در ذهن می‌انجامد. این حرکت، متضمن وجود مشارکان رخداد یعنی منبع یا نقطه آغاز، مسیر حرکت و مقصد یا نقطه پایان است که در نهایت در گذر زمان به وقوع می‌پیوندد. طرح‌واره منبع - مسیر - مقصد^{۲۲} که به اختصار، طرح‌واره مسیر^{۲۳} نامیده می‌شود، در ۱۹۸۷ از سوی جانسون معرفی شده است. این طرح‌واره که یکی از مهم‌ترین و بنیادی‌ترین ساختارهای تفکر بشری است، به‌طور غالب، در تجربه‌های حرکتی انسان تظاهر می‌یابد و حرکت فاعل را از نقطه منبع «الف»، در مسیری مشخص و به سوی نقطه هدف «ب» به‌تصویر می‌کشد. جانسون (1987) از این نمودار حرکتی به‌عنوان «بازمکان»^{۲۴} یا «جابه‌جایی» یاد می‌کند تا طرح‌واره مسیر را در کلی‌ترین تصور از تجربه حرکت بی‌آنکه اشاره‌ای به ویژگی‌های جزئی و ظاهری نقطه هدف بنماید، توصیف

نماید. از آنجا که همواره حرکت انسان از یک نقطه به نقطه‌ای دیگر، با هدفی مشخص صورت می‌گیرد، بنابراین رسیدن به نقطه «ب» به معنای به‌دست آوردن چیزی است. بنابراین براساس باور جانسون (1987) می‌توان چنین نتیجه گرفت که «خواستن مساوی است با آغاز حرکت به سمت خواسته»، حرکتی که اگرچه شاید در مختصات مکانی قابل توصیف باشد، ولی در عین حال، در محور زمان صورت می‌گیرد، یعنی خواستن و پس از آن، به‌دست آوردن، در زمانی پس از اکنون یا در زمان آینده به‌وقوع می‌پیوندد. پس درواقع، وقتی چیزی را می‌خواهیم به‌طور خودکار در مسیر زمان آینده قرار می‌گیریم. در ادامه براساس طرح‌واره تصویری مسیر به استدلال در مورد دستوری‌شدگی و معنازدایی فعل «خواستن» در راستای تحول به نشانه‌ی زمان آینده خواهیم پرداخت.

۲-۴. تحلیل دستوری‌شدگی فعل «خواستن» براساس طرح‌واره‌های تصویری

در اینجا و پس از آنکه دریافتیم فعل «خواستن» که بر مفهوم اراده و طلب و اشتیاق بر چیزی، کسی یا فرایندی دلالت دارد، در ذهن گویشور زبان فارسی از طرح‌واره مسیر برخوردار است، استدلال می‌کنیم که ۱) چرا این فعل به‌عنوان نشانه‌ی رمزگذاری زمان آینده به خدمت گرفته و دستوری شده است؟ و ۲) دستوری‌شدگی این فعل از رهگذر معنازدایی چگونه بوده است؟ به بیان دیگر با حفظ کدام بخش از معنا و زدایش کدام بخش دیگر از فعل قاموسی «خواستن»، پیدایش نشانه‌ی زمان آینده از رهگذر دستوری‌شدگی این فعل به وقوع پیوسته است؟ همان‌طور که پاسخ پرسش‌شوندگان پژوهش و نیز استدلال‌ات در زمانی نگارندگان نشان داد، طرح‌واره تصویری که برای فعل قاموسی «خواستن» ترسیم شد، طرح‌واره منبع - مسیر - مقصد یا به اختصار طرح‌واره مسیر بود. این طرح‌واره که حرکت و جابه‌جایی از نقطه‌ی منبع به نقطه‌ی مقصد را در مسیری مشخص نشان می‌دهد، بر قرارگرفتن مشارک فاعل در مسیر دستیابی به مشارک مفعول چیزی یا کسی یا فرایندی دلالت داشت. فعل «خواستن» در فارسی و از دوره‌ی نو امروز به‌طور قطعی، علاوه بر دلالت بر مفهوم قاموسی طلب و اراده، مفهوم دستوری زمان آینده را نیز رمزگذاری می‌کند. پیش‌تر با ارائه شواهد تاریخی نشان دادیم که روند تحول گام به گام و مستندشده این تغییر معنایی به چه شکل بوده است. اما آیا در خلال این زدایش معنا از محتوای طلب و اراده، کلیت معنا از واژه قاموسی برای رمزگذاری مفهوم دستوری زمان آینده

زدوده می‌شود؟ نگارندگان بر این باورند که خیر. چنین نیست که در روند معنازدایی فعل «خواستن» و دستوری‌شدگی آن، کل معنای اولیه تحت زدایش قرار بگیرد. بلکه آنچه از محتوای اولیه در ذهن مخاطب حفظ شده و از رهگذر آن، پیوند شناختی میان مفهوم اولیه قاموسی و مفهوم ثانویه دستوری برقرار می‌شود، حضور ساختار طرح‌واره‌ای فعل «خواستن» است که نگاشتی از حرکت فیزیکی به سوی آینده بودگی را به تصویر می‌کشد. همان‌طور که در طرح‌واره فعل «خواستن» یعنی طرح‌واره تصویری منبع - مسیر - مقصد دیدیم، در این طرح‌واره الزاماً حرکتی در طول مسیری مستقیم از نقطه منبع به سمت نقطه مقصد صورت می‌گیرد، نقطه مقصدی که در فاصله‌ای با نقطه منبع قرار دارد. طرح‌واره‌ای که در واقع می‌آیند، مفهوم آینده بودگی را نیز به نمایش بگذارد. ادعا نداریم که شکل شماره ۱ دقیقاً تصویر ذهنی‌ای است که از رویداد «خواستن» در ذهن رسم می‌شود بلکه برآنیم که فقط طرحی از جنبه‌های فضایی و مکانی معنا را در معرض دید مخاطب می‌گذارد. بر این اساس مشاهده می‌شود که در تحول معنایی از مفهوم قاموسی «خواستن» به نشانه دستوری زمان آینده، انگیزه‌های قدرتمندی حضور دارند. نخست آنکه دامنه معنایی مفهوم زمان می‌تواند به‌طور استعاری به‌صورت حرکت بر روی مسیری خطی به‌تصویر درآید. این خطی بودن زمان و نگاشت آن به‌صورت حرکت بر روی مسیری خطی بدین صورت به درک می‌آید که ما نمی‌توانیم به نقطه‌ای در مقصد زمان (برای مثال در زمانی در آینده) برسیم، بی‌آنکه از نقاط میان جایی که هستیم و جایی که می‌خواهیم برسیم گذر کنیم. برای مثال اگر در ساعت ۵ صبح هستیم و می‌خواهیم به رخدادی در ساعت ۵ بعد از ظهر برسیم، الزاماً باید از نقاط مشخص زمانی میان این منبع و مقصد زمانی گذر کنیم. این تجربه همچنین به ما آموخته است که ما به نقاط زمانی دورتر از نقطه زمانی منبع، دیرتر از نقاطی می‌رسیم که به‌لحاظ زمانی به نقطه منبع نزدیک‌ترند. چنین درکی از ارتباط نقاط زمانی و نقاط مکانی از تجربه فیزیکی بشر از حرکت بدنی و فیزیکی است که به‌طور استعاری به حرکت کاملاً استعاری زمان نیز بسط می‌یابد. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که مفهوم زمان به‌طور کلی و زمان آینده به‌طور اخص نیز از طرح‌واره منبع - مسیر - مقصد برخوردار است. حقیقتی که دیگر زبان‌شناسان شناختی از جمله سوئیتر (1988) نیز در مورد آن استدلال کرده‌اند. در مورد تحول فعل «خواستن» در این پژوهش چنین استدلال می‌شود که این فعل از طرح‌واره تصویری برخوردار است که با طرح‌واره مفهوم زمان آینده که طرح‌واره

منبع - مسیر - مقصد است مشترک است، به بیان دیگر مفهوم طلب و اراده مقصد از سوی منبع و حرکت در مسیر آن، در طرح‌واره حرکت از منبع زمانی به سوی مقصد زمانی در آینده نیز به چشم می‌خورد. در واقع آنچه خواسته می‌شود (نقطه مقصد)، الزاماً در نقطه بعید مقصد زمانی واقع است، یعنی در زمان آینده. بنابراین می‌توان چنین نتیجه گرفت که در نگاشت زمان آینده از سوی فعل «خواستن» در فارسی، یعنی در مسیر دستوری‌شدگی و معنازدایی از این فعل، طرح‌واره کلی و تصویری مسیر که در معنای قاموسی این فعل نیز وجود داشت حفظ می‌شود و دیگر ویژگی‌های معنایی فعل از جمله جاندار بودن فاعل، اراده فاعل و یا حضور اجباری مفعول چیز یا مفعول رویداد زدوده می‌شود. در این میان نکته‌ای که از تحلیل این پژوهش به دست می‌آید و حائز اهمیت است آن است که زمانی که فعل کمکی خواستن در کنار فعل اصلی قرار می‌گیرد طرح‌واره تصویری قصد و خواست و اراده که در کنار مفاهیم بنیادین زمان آینده و مکان در قوه شناخت گوینده برای این فعل کمکی وجود دارند با طرح‌واره تصویری مفهومی فعل اصلی پیوند می‌خورد یا تلفیق می‌شوند و طرح‌واره بزرگ‌تری شکل می‌گیرد که حاصل ترکیب طرح‌واره فعل کمکی خواستن و طرح‌واره فعل اصلی است به همین دلیل نمی‌توان به لحاظ نحوی بین فعل کمکی و فعل اصلی فاصله انداخت: «او خواهد با جدیت گفت» در واقع باید به لحاظ ذهنی و شناختی بین اراده و به فعلیت رسیدن حداقل فاصله باشد که به صورت دستوری هم تجلی می‌یابد فعل کمکی آینده‌ساز به لحاظ شناختی طرح‌واره خود را به فعل اصلی پیوند می‌زند و شاهد باز نمود طرح‌واره‌ای ترکیبی هستیم. طرح‌واره ترکیبی دال بر اتحاد اراده گوینده و انجام فعل مورد نظر در ذهن و قوه شناخت است. موضوع «طرح‌واره ترکیبی» را که از دستاوردهای نظری این پژوهش به شمار می‌رود و می‌تواند به طور عمیق‌تر و دقیق‌تر در دیگر موارد معنازدایی در دستوری‌شدگی و نیز معین‌شدگی نیز موردکاوش قرار بگیرد، به پژوهشی دیگر موکول می‌کنیم. بر این اساس نگارندگان بر این باورند که انتخاب فعل «خواستن» که به واسطه مفهوم طلب و قصد و اراده‌اش، حرکت از منبع طلب به سوی مقصد خواسته را بیان می‌کند، برای رمزگذاری مفهوم آینده، انتخابی بهینه و کامل است، چراکه وقتی چیزی خواسته می‌شود، خواهان، قطعاً انتظار وقوع آن را در زمان پیش‌رو یا آینده دارد و هیچ‌گاه در زمان گذشته در پی تحقق خواسته‌اش نیست.

۵. نتیجه

در این پژوهش کوشیدیم تا با بررسی یکی از نمونه‌های فرایند دستوری‌شدگی در زبان فارسی یعنی پیدایش نشانه‌ زمان آینده از فعل قاموسی «خواستن»، نشان دهیم که سازوکار بنیادی این فرایند یا «معنازدایی» که در واقع نقطه آغازین تحول از یک واحد واژگانی به یک واحد دستوری را رقم می‌زند، تحت نفوذ چه عواملی و به چه شکل صورت می‌گیرد؟ به بیان دیگر در پی پاسخ به این پرسش بودیم که در روند معنازدایی یک واحد واژگانی و پیدایش یک واحد دستوری، کدام بخش از معنای قاموسی واژه زوده و کدام بخش در ذهن گویشور در تشکیل معنای جدید حفظ می‌شود؟ فرضیه نگارندگان برای پرسش پژوهش و با توجه به اصول و مبانی زبان‌شناسی شناختی و به‌طور اخص معناشناسی شناختی که به واکاوی پیوندهای شناختی معنا در هم‌معنایی‌ها علاقه‌مند است، و نیز با ارجاع به زدایش بخشی از معنا در واحد دستوری تازه پیداشده بر این اساس استوار بود که در راستای پیدایش معنای جدید دستوری، طرح‌واره‌های تصویری مرتبط با معنی قاموسی فعل در ذهن مخاطب باقی مانده و معنی دستوری، کاملاً مرتبط با طرح‌واره تصویری پا به عرصه وجود می‌گذارد. درعین‌حال، آن بخش از معنای اولیه قاموسی که به‌نظر زوده شده و در معنای دستوری جدید دیگر بازیابی نمی‌شود، مرتبط با ویژگی‌های معنایی فراتر، جزئی‌تر و غنی‌تر از طرح‌واره کلی تصویری است که رو بنای معنای واژه را تزیین کرده است. واکاوی پیشینه تاریخی فعل قاموسی «خواستن» و نیز بررسی پاسخ‌های پرسش‌شوندگان پژوهش ما را به این نتیجه رساند که در راستای دستوری‌شدگی این فعل به نشانه‌ زمان آینده، طرح‌واره تصویری فعل «خواستن» یعنی طرح‌واره منبع - مسیر - مقصد که با طرح‌واره تصویری زمان آینده که آن نیز طرح‌واره منبع - مسیر - مقصد است و نگاشتی از مفاهیم زمانی را براساس مفاهیم بنیادین مکانی به نمایش می‌گذارد مشترک بوده و به همین دلیل، در خلال معنازدایی از فعل «خواستن» برای نمایش مفهوم زمان آینده، آنچه حفظ می‌شود، طرح‌واره تصویری مسیر و آنچه زوده می‌شود ویژگی‌های غنی معنایی از جمله جاندار بودن فاعل، اراده فاعل یا حضور اجباری مفعول چیز یا مفعول رویداد است. توجه به حفظ طرح‌واره‌های تصویری در خلال پیدایش واحدهای دستوری از واحدهای قاموسی یا فرایند دستوری‌شدگی، که دامنه بسیار وسیعی در حوزه

پیدایش واحدهای دستوری زبان‌های دنیا را دربرمی‌گیرد، بیش‌ازپیش، اهمیت طرح‌واره‌های تصویری را در ذهن بشر و روندهای درزمانی تحول زبان روشن می‌سازد.

۶. پی‌نوشت‌ها

1. panchronic
2. grammaticalization
3. Bybee
4. Pagliuca
5. generalization
۶. بای‌بی و پاگلیوکا (1985) برآنند که قلمرو دسترسی و تسلط عنصر دستوری‌شده نسبت‌به عنصر منبع واژگانی یا کم‌تر دستوری، بیشتر است. ایشان در این رابطه، از تحول must به‌عنوان ابزار وجهیت ریشه‌ای به must به‌عنوان ابزار وجهیت معرفتی یاد می‌کنند که در نقش دستوری‌ترشده خود یعنی وجهیت معرفتی، قلمرو تسلط و تأثیرگذاری‌اش را از اجبار به شخص، بخشی از گزاره (you must leave the class) به بیان امکان وقوع کل گزاره در بند (you may win the game) افزایش داده است.
7. Feature-based
8. topological
9. schematic
10. Lakoff
۱۱. Auxiliation: این معادل مناسب، پیشنهاد استاد ارجمند دکتر مهرداد نغزگوی کهن است. هاینه (1997) در مونوگراف مفصلی درباره پیدایش افعال معین در زبان‌های دنیا بر این باور است که افعال معین به منظور رمزگذاری سه مفهوم دستوری: زمان (TAM)، نمود، (ASPECT)، و وجهیت (MODALITY) از منابع واژگانی خصوصاً افعال اصلی پا به عرصه وجود می‌گذارند.
12. Thing object
13. Modality of volition
۱۴. برای وجهیت اراده ر. ک به داوری و نغزگوی کهن (۱۳۹۵) و همچنین نروگ (Narrog, 2009).
15. Diewald
۱۶. یکی از نگارندگان پژوهش حاضر در پژوهش‌های پیشین ازجمله داوری (۱۳۹۵) فارسی نو را از منظر ویژگی‌های نحوی، آوایی و ساخت‌واژی به دو دوره: فارسی نو متقدم و فارسی نو امروز تقسیم بندی کرده است. فارسی نو متقدم، Early New Persian به فارسی قرون چهارم تا سیزدهم هجری (دوره قاجار) اطلاق می‌شود. براساس کشاورز (۱۳۸۸، ص. ۴۱) از قرن چهارم (۲۶۲-۳۹۰ق) که رستاخیز واقعی نظم و نثر و ادب فارسی پس از دو قرن رکود در عهد سامانیان بود تا زمان قاجاریه، آثار

به‌جامانده همگی از نوعی نثر متکلف، ساختگی، تصنعی و دور از ذهن برخوردار بود. این مهم به دلیل آن بود که سروکار نویسندگان با سلاطین و درباریانی - از جمله غزنویان و سلجوقیان - بود که فارسی، زبان مادری‌شان نبود و این زبان نامأنوس و متکلف را وسیلهٔ فضل‌فروشی خود برشمردند، به‌طوری‌که مردم عامه هم چیزی از سخنان ایشان درک نمی‌کردند. این وضع تا زمان قاجاریه ادامه داشت تا این‌که در آن زمان به‌واسطهٔ همه‌گیر شدن دانش، باز شدن مدارس جدید، دایرشدن چاپخانه، ایجاد علاقه به دانش و ادب و فرهنگ و فناوری اروپایی در میان مردم، اعزام محصلان به اروپا و نهضت ترجمه از زبان‌های خارجی به‌خصوص فرانسه، ساده‌نویسی، رسم سخن‌گویان شد. از این‌رو چون تفاوت میان نثر پس از قاجار (که به نثر امروز بسیار نزدیک و تقریباً مشابه است) با نثر قرن ۴ هجری تا قاجار کاملاً مشهود است، نگارندگان میان این دو دوره، به‌لحاظ ادوار تحول زبانی، تمایز قائل شده‌اند. در این مقاله، زبان آثار قرن سیزدهم تا امروز، فارسی نو (امروز) نامیده شده است.

17. Gibs

۱۸. نام یک فیلم

19. <http://books.google.com>

20. www.dell-neveshteham.blogfa.com

21. Johnson

22. Source-Path-Goal (S-P-G)

23. Path schema

24. relocation

۷. منابع

- آسانا، ج. (۱۳۷۱). *متون پهلوی*. گزارش س. عریان. تهران: کتابخانهٔ ملی جمهوری اسلامی ایران.
- ابوالقاسمی، م. (۱۳۸۸). *راهنمای زبان‌های باستانی ایران*. ج ۲. تهران: سمت.
- ارجانی، ف. (۱۳۴۷). *سمک عیار*. ج ۱. با مقدمه و تصحیح پ. نائل خانلری. تهران: انتشارات بنیاد فرهنگ ایران.
- استاجی، ا. (۱۳۸۶). *پیدایش حروف اضافه از نام اندام‌های بدن*. *دستور: ویژه‌نامهٔ نامهٔ فرهنگستان*، ۳، ۴۰-۵۱.
- بهار، م. (۱۳۸۰). *بندهش*. تهران: توس.
- تفضلی، ا. (۱۳۷۸). *تاریخ ادبیات ایران پیش از اسلام*. تهران: سخن.

- داوری، ش. (۱۳۹۵). تکوین انعکاسی‌ها و انعکاسی‌های تأکیدی در فارسی. *دستور*. ویژه‌نامه نامه فرهنگستان، ۱۲، ۶۹-۱۲۶.
- داوری، ش (۱۳۹۸). کلمات مرکب انعکاسی در فارسی: رویکرد دستوری‌شدگی. *زبان و زبان‌شناسی*، ۲۸، ۱۲۱-۱۴۶.
- داوری، ش.، و نغزگوی کهن، م. (۱۳۹۳). ساخت غیابی در زبان فارسی. *مجموعه مقالات دانشگاه علامه طباطبائی*، به کوشش: م. دبیرمقدم.
- داوری، ش.، و نغزگوی کهن، م. (۱۳۹۵). از اراده تا آینده: دستوری‌شدگی زمان آینده در فارسی. *زبان‌شناخت*، ۱۳، ۵۹-۸۷.
- داوری، ش.، و نغزگوی کهن، م. (۱۳۹۶). *افعال معین در زبان فارسی: رویکرد دستوری‌شدگی*. تهران: نویسه.
- دهقان، م. (۱۳۹۷). بررسی چندمعنایی حروف اضافه کردی کلهری براساس رویکرد شناختی. *جستارهای زبانی*، ۲، ۱-۳۳.
- راسخ مهندس، م. (۱۳۸۹). بررسی معانی حروف اضافه مکانی فرهنگ سخن براساس معنی‌شناسی شناختی. *ادب‌پژوهی*، ۱۴، ۴۰-۶۶.
- روشن، ب.، و اردبیلی، ل. (۱۳۹۵). *مقدمه‌ای بر معنی‌شناسی شناختی*. تهران: علم.
- سبزواری، م. (۱۳۸۳). دستوری‌شدن افعال کمکی فارسی نوین. *فرهنگ*، ۴۹ و ۵۰، ۴.
- طبیب‌زاده، ا. (۱۳۹۱). *دستور زبان فارسی: براساس نظریه گروه‌های خودگردان در فارسی*. تهران: نشر مرکز.
- طرسوسی، ا. (۱۳۵۶). *دارابنامه طوسی*. به کوشش ذ. صفا. بنگاه تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- عبداللهی، ا. (۱۳۹۲). عشق به مرغ ماهی‌خوار. *مجله داستان*، ۳۰، ۱۰۵.
- کشاورز، ک. (۱۳۸۸). *هزارسال نشر پارسی (جلد اول)*. تهران: علمی و فرهنگی.
- مرشدزاده، ن. (۱۳۹۲). خداحافظی با کوچک دوست‌داشتنی. *مجله داستان*، ۳۰، ۴۴.
- مشکین‌فام، م.، و نغزگوی کهن، م. (۱۴۰۰). دستوری‌شدگی حرف تعریف نکره در فارسی باستان. *جستارهای زبانی*، ۱۲(۴)، ۳۳-۷۱.
- منشی، ن. (۱۳۴۳). *کلیله و دمنه*. به کوشش م. مینوی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

- نظامی عروضی سمرقندی (۱۳۳۳). چهارمقاله. به کوشش م. معین. تهران: زوار.
- نغزگوی کهن، م. (۱۳۸۷ الف). دستوری‌شدگی و دستوری‌زدایی، فرایندهایی مستقل و موازی، زبان و زبان‌شناسی، ۱، ۸۱-۸۰.
- نغزگوی کهن، م. (۱۳۸۷ ب). بررسی فرایند دستوری‌شدگی در فارسی جدید. دستور(ویژه‌نامه نامه فرهنگستان)، ۴، ۳-۲۴.
- نغزگوی کهن، م. (۱۳۸۹ الف). چگونگی شناسایی موارد دستوری‌شدگی. مجله پژوهش‌های زبان و ادبیات تطبیقی، ۲، ۱۶۵-۱۴۹.
- نغزگوی کهن، م. (۱۳۸۹ ب). افعال معین و نمایش نمود در زبان فارسی. ادب‌پژوهی، ۴، ۱۱۰-۹۳.
- نغزگوی کهن، م. (۱۳۹۲). بررسی کلمات ربط تقابلی فارسی و چگونگی تکوین آن‌ها. جستارهای زبانی، ۴، ۲۶۵-۲۴۵.
- نغزگوی کهن، م. و راسخ مهند، م. (۱۳۹۱). دستوری‌شدگی و بسط استعاری. پژوهش‌های زبانی، ۱، ۱۱۷-۱۳۴.
- نغزگوی کهن، م. و داوری، ش. (۱۳۹۱). شبه‌وندشدگی. پژوهش‌های زبان‌شناسی تطبیقی، ۱، ۸۵-۶۵.
- نغزگوی کهن، م. و داوری، ش. (۱۳۹۱). همکردشدگی. دستور: ویژه‌نامه نامه فرهنگستان، ۱، ۲۴۴-۲۲۷.
- نوایی، ع. (۱۳۸۹). متون تاریخی به زبان فارسی. تهران، سمت.
- یاحقی، م.ج. (۱۳۶۴). ترجمه قرآن نسخه مورخ ۵۵۶ هـ مؤسسه فرهنگی شهید محمد رواقی.
- یوسفی راد، ف. (۱۳۸۸). بررسی حروف اضافه زبان فارسی در چارچوب معناشناسی شناختی با نگاه ویژه به حروف اضافه مکانی. رساله دکتری زبان‌شناسی. دانشگاه تربیت مدرس.

References:

- Abdollahi, A. (2013). Loving Pelican. *Dastan*, 30. 145. [In Persian].
- Abolghasemi, M. (2009). *A Guide for Old Iranian Languages*. Vol.2. Tehran: SAMT.

[In Persian].

- Arjani, F. (1968). *Samak-e Ayyar*. Vol.1. Introduction: P. Natel-Khanlari. Tehran: Institute of Iran Culture Publication. [In Persian].
- Asana, J. (1992). *Pahlavi Texts*. Reported by: S. Oryan. Tehran: National Library of Islamic Republic of Iran. [In Persian].
- Bahar, M. (2001). *Bundahishn*. Tehran: Tous. [In Persian].
- Bybee, Joan L., & Pagliuca, W. (1985). Crosslinguistic Comparison and the Development of Grammatical Meaning. In: *Historical Semantics/ Historical Word Formation*. (Trends in Linguistics: Studies and Monographs 29), ed. J Fisiak. Berlin: Mouton.
- Bybee, Joan L., Pagliuca, W., & Revere, D. Perkins. (1994). *The Evolution of Grammar: tense, aspect and modality in the languages of the world*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Davari, Sh. (2016). The emergence of reflexives and intensifier reflexives in Persian. *grammar: The Academy of Persian Language and Literature*. 12, 69-126. [In Persian].
- Davari, Sh. (2019). Reflexive compounds in Persian: A grammaticalization Account. *Language and Linguistics*. 28, 121-146. [In Persian].
- Davari, Sh., & Naghzyguy-Kohan, M. (2014). Absentive Construction in Persian. In: M. Dabir-Moghaddam (Ed.). *Proceedings of 9th Conference of Linguistics*, Allameh-Tabatabaei University. [In Persian].
- Davari, Sh., & Naghzyguy-Kohan, M. (2016). From volition to future: Grammaticalization of future tense in Persian. *Zaban-Shenakht*, 13, 59-87. [In Persian].
- Davari, Sh., & Naghzyguy-Kohan, M. (2017). *Auxillary Verbs in Persian: A Grammaticalization Account*. Tehran: Nevis-Parsi. [In Persian].
- Davari, Sh., & Naghzyguy-Kohan, M. (2017). The grammaticalization of progressive

- aspect in Persian. In: *The Grammaticalization of Tense, Aspect, Modality and Evidentiality: A Functional Perspective*, Hengeveld, Kees / Narrog, Heiko / Olbertz, Hella (Eds.). Series: Trends in Linguistics. Studies and Monographs. [In Persian].
- Dehghan, M. (2018). The analysis of preposition polysemy in Kalhori Kurdish: A cognitive approach. *Language Related Research*. 2, 1-33. [In Persian].
  - Diewald, G., & Wischer, I. (2013). Markers of Futurity in Old High German and Old English: A Comparative Corpus-Based Study. In: Diewald, Gabriele, Leena Kahlas-Tarkka & Ilse Wischer (eds.), *Comparative Studies in Early Germanic Languages. With a Focus on Verbal Categories*. Amsterdam: Benjamins (Studies in Language Com-panion Series, 138, 195-216.
  - Estaji, A. (2007). The emergence of prepositions through body parts. *Grammar: The Academy of Persian Language and Literature*. 3, 40-51. [In Persian].
  - Gibbs, R. (1994). *The poetics of mind: Figurative thought, language, and understanding*. New York: Cambridge University Press.
  - Heine, B. (1997). *Cognitive foundations of grammar*. Oxford: Oxford University Press.
  - Johnson, M. (1987). *The body in mind: The bodily basis of meaning, imagination, and reason*. Chicago: The University of Chicago Press.
  - Keshavarz, K. (2009). *A Thousand Years of Persian Prose*. Vol. 1. Tehran: Elmi-Farhangi. [In Persian].
  - Lakoff, G. (1987). *Women, fire and dangerous things: What categories reveal about mind*. Chicago: University of Chicago Press.
  - Meshkin-fam, M., & Naghzguy- Kohan, M. (2021). The grammaticalization of indefinite articles in Old Persian. *Language Related Researches*, 12 (4), 33-71. [In Persian].
  - Monshi, N. (1964). *Kelile & Demne*. M. Minavi (Ed.). Tehran: Tehran University Publication. [In Persian].

- Morshedzade, N. (2012). Goodbye to the little lovely. *Dastan*, 30, 44. [In Persian].
- Naghzhguy-Kohan, M. (2008a). Grammaticalization and degrammaticalization: Independent and Parallel Processes. *Language and Linguistics*. 1, 89-109. [In Persian].
- Naghzhguy-Kohan, M. (2008b). The analysis of grammaticalization in New Persian. *Grammar: The Academy of Persian Language and Literature*. 4, 3-24. [In Persian].
- Naghzhguy-Kohan, M. (2010a). Identifying the cases of grammaticalization. *The Journal of Language Researches and Comparative Literature*. 2, 149-165. [In Persian].
- Naghzhguy-Kohan, M. (2010b). Auxilliary verbs and encoding aspect in Persian Language. *Adab-Pajuhi*. 14, 93-110. [In Persian].
- Naghzhguy-Kohan, M. (2013). A study of adversatives and their development in Persian. *Language Related Research*, 4 (4), 245-265. [In Persian].
- Naghzhguy-Kohan, M., & Resekh- Mahand, M. (2012). Grammaticalization and metaphorical extension. *Language Researches*. 4, 117-134. [In Persian].
- Naghzhguy-Kohan, M., & Davari, Sh. (2012). Affixoidation. *Comparative Language Research*. 1, 65-85. [In Persian].
- Naghzhguy-Kohan, M., & Davari, Sh. (2012). Light verb development. *Grammar: The Academy of Persian Language and Literature*. 8, 227-244. [In Persian].
- Narrog, H. (2009). *Modality in Japanese*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Navaei, A. (2010). *Historical Texts in Persian*. Tehran: Samt.
- Nezami-Arouzi-Samarghandi, A. (1954). *Chahar Maghale*. M. Moin (Ed.). Tehran: Zavvar. [In Persian].
- Rasekh-Mahand, M. (2010). The Analysis of Place Prepositions in Sokhan Dictionary. *Adab- Pajuhi*. 14, 40-66. [In Persian].
- Roshan, B., & Ardabili, L. (2016). *An Introduction to Cognitive Linguistics*. Tehran:

Elm. [In Persian].

- Sabzevri, M. (2004). Grammaticalization of auxilliary verbs in New Persian. *Farhang*. 49& 50, 55-82. [In Persian].
- Sweetser, Eve. E. (1988). Grammaticalization and Semantic Bleaching. In: *Proceedings of the Fourteen Annual Meeting. Shelly Axmaker, Annie Jaisser, and Helen Singmaster (eds.)*. Berkley: Berkley Linguistics Society.
- Tabibzade, O. (2012). *Persian Grammar: A theory of Autonomous Phrases Based on Dependency Grammar*. Tehran: Markaz Publication. [In Persian].
- Tafazzoli, A. (1999). *The History of Literatre in Iran before Islam*. Tehran: Sokhan. [In Persian].
- Talmy, L. (1985). Lexicalization Patterns: Semantic Structure in Lexical Forms. In: *Langage Typology and Syntactic Description (Vol. 3: Grammatical Categoris and the Lexicon)*, ed. Timothy Shopen. Cambridge: Cambridge University Press. 57-148.
- Talmy, L. (2000). *Toward a cognitive semantics: Concept structuring system*. Volume I. Massachusetts: MIT Press.
- Talmy, L. (2003). *Toward a cognitive semantics: Typology and process in concept structuring system*. Volume II. Massachusetts: MIT Press.
- Tarsousi, A. (1977). *Darabname Tusi*. Safa. Z (Ed.). Tehran: Tehran Institute for Translation and Publication. [In Persian].
- Yahaghi, M. J. (1985). *Translation of Qoran*. Tehran: M. Ravaghi Publication.
- Yousefi-Rad, F. (2009). *The Analysis of Prepositions in Persian within the Framework of Cognitive Semantics, with special Reference to Spatial Prepositions*. Doctoral dissertation. Tarbiat- Modarres University. [In Persian].